

## ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТА РОЛЬ ЛЮДСЬКОГО ФАКТОРУ В РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО (СТІЙКОГО) РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ

Газуда М. В.

*У статті запропоновано визначення категорії «сталий розвиток», виділено та проаналізовано співвідношення споживання природних ресурсів та їх відновлення, розглянуто роль та місце людського фактору і причин що стоять на заваді реалізації концепції сталого розвитку.*

**Кількість бібліографічних посилань – 4, мова – українська.**

**Ключові слова:** сталий розвиток, природне середовище, людський фактор, відновлення та споживання природних ресурсів, гармонійний, екологічнобезпечний і збалансований розвиток.

### ВСТУП

Забезпечення сталого (стійкого) розвитку економіки в довгостроковій перспективі стає однією із пріоритетних цілей суспільства. Це зумовлено тим, що сталий (стійкий) розвиток передбачає постійний перехід від одного стану економіки до іншого, з метою збільшення виробництва товарів і послуг, які вироблялися раніше, а також освоєння виробництва нових благ із використанням передових технологій порівняно з минулим періодом, що обумовлює істотні структурні зрушення в економіці. За таким сценарієм розвитку потенційно зростаюча економіка володіє більшою здатністю задовольняти нові потреби й вирішувати соціально-економічні проблеми, у тому числі й щодо збереження довкілля.

Питання та проблеми сталого (стійкого) розвитку Українських Карпат мають актуальність як для науковців, так і фахівців краю. У матеріалах Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат відмічено, що вони є унікальним природним скарбом визначної краси та екологічної цінності, важливою частиною екологічного, економічного, культурного, рекреаційного довкілля та середовища існування в серці Європи, спільного для багатьох народів та країн [1]. Саме тому регіони Українських Карпат повинні стати своєрідним плацдармом для реалізації концепції сталого (стійкого) розвитку на всій території України.

Проблеми сталого (стійкого) розвитку досліджували у своїх працях відомі зарубіжні вчені серед яких Деніс і Донелла Медоуз та Йорген Рандерсон, які в праці «Межі росту» зупинилися на проблемі охорони біосфери й локальних екосистем та гармонії з ними, економіст Світового банку Герман Дейлі є автором інноваційної економічної теорії сталого (стійкого) розвитку, висвітленої в монографії «Поza зростанням: економічна теорія сталого розвитку» та ряд ін. Серед сучасних відомих українських учених дану проблему всебічно досліджують О.Г.Білорус М. А. Голубець, М. І. Долішній, В. С. Кравців, Л. Г. Мельник, В. П. Мікловда, В. П. Прадун, В. М. Трегобчук, О. І. Фурдичко, М. І. Хилько та ін. Зокрема, ними проаналізовано актуальні проблеми реалізації сталого (стійкого) еколого-економічного розвитку України, розглянуто регіональні та галузеві особливості, опрацьовано теоретичні аспекти сталого (стійкого) розвитку Українських Карпат. Водночас, реалізація концепції сталого (стійкого) економічного розвитку потребує більш глибокого аналізу як проблем, так і шляхів їх вирішення. У нашому дослідженні акцент зроблено й на з'ясуванні ролі людського фактору в цій важливій проблемі.

### 1 ВИЗНАЧЕННЯ КРИТЕРІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У науковій літературі, як правило, проблеми сталого (стійкого) розвитку розглядають три групи вчених біологи, екологи та економісти [2, с. 16, 17]. Кожна із цих груп науковців відстоює свої позиції та власні теоретичні пріоритети. Тому існують різні точки зору навіть щодо змісту самого поняття сталого (стійкого) розвитку. Поza дискусією, на нашу думку, необхідно залишити питання перекладу з англійської виразу «*sustainable development*» і вважати синонімічними категорії «сталий розвиток» і «стійкий розвиток». Щодо трактування даного поняття вважаємо за доцільне дати таке його визначення: *сталий розвиток* – це процес *гармонійного, екологічнобезпечного, збалансованого* відтворення *економічної, соціальної та екологічної* систем на якісно новому рівні з метою задоволення теперішніх та майбутніх потреб людства. У даному визначенні нами зроблена спроба об'єднати трактування різних наукових поглядів, оскільки процес еволюційного розвитку супроводжується відтворювальними процесами всіх сфер народного господарства, найважливішими з яких є економічна, соціальна, екологічна та біологічна, які у свою чергу повинні розвиватися за принципами гармонійного, екологічнобезпечного, збалансованого розвитку. Порушення даних принципів, надмірне навантаження на природне середовище, нерациональне

використання ресурсів приводить до негативних наслідків.

Яскравим прикладом цьому може бути історія з оленями на острові св. Матвія [3]. В 1944 р. на незаселеному острові св. Матвія було залишено 29 оленів. Їжі було багато, не було ні хижаків, ні мисливців, тому кількість тварин протягом наступних 19 років збільшувалася зі швидкістю 32 % на рік, досягши в 1963 р. чисельності 6000 голів. Протягом наступних трьох років майже всі тварини вимерли, залишивши жалюгідну череду з 41 оленями й одного оленя, хоча в сніжну зиму 1963-1964 р. погода була не настільки сувора, щоб не було змоги добратися до корму. Причина була в іншому: перевипас, надмірне виснаження пасовищ.

Несуча здатність території визначається як максимальна кількість тварин, що можуть прожити на ній протягом року без порушення навколишнього середовища. Для острова св. Матвія вона становила 5 оленів на 1 км<sup>2</sup>. Ця величина була досягнута вже в 1957 р. при чисельності череди 1350 голів. Під час піка популяції на 1 км<sup>2</sup> доводилося 18 особин. Після цього, поголів'я якийсь час росло, а відтворюваність корму зменшувалася. Деградація пасовищ виявилася незворотною; відбулося стрибкоподібне зменшення популяції оленів. Після краху на 1 км<sup>2</sup> доводилося всього 0.126 тварин, але для виснаженого пасовища й це виявилось занадто багато. Поновлення пасовища навіть при повній відсутності тварин займає десятиліття. При наявності залишків череди воно стало неможливим: несуча здатність острова зменшилася, принаймні, на 97,5%.

Наведений приклад ілюструє реакцію природного середовища на надмірне його перевантаження і, на нашу думку, може слугувати моделлю історико-економічного розвитку людства та доводить, що природний дисбаланс і невідповідність потреб споживання з можливостями біологічної системи призводить до катастрофи.

Використовуючи метод аналогії, з наведеного прикладу, можна виділити три фази в історичному розвитку суспільства: *перша* – споживання ресурсів є нижче можливостей природних відтворювальних систем, *друга* – споживання співпадає з можливостями відтворення й *третьа фаза* – величина споживання більша за здатність відтворення (рис. 1). Отже, *перша* й *друга* фази розвитку відповідають концепції сталого розвитку, оскільки споживання знаходиться в межах можливості відтворювальних систем, не завдаючи шкоду природному середовищу й не порушуючи прав та інтересів майбутніх поколінь людства. *Третя* фаза є руйнівною для природи, екології, і в кінцевому результаті – для суспільства, а оскільки природні ресурси класифікують на невичерпні та вичерпні, що в свою чергу поділяються на відновлювані і невідновлювані, постає питання їх раціонального використання. Тоді як, з невичерпними ресурсами питання стоїть найменш гостро, використання відновлюваних раціональне лише в межах природних можливостей відтворення, то споживання вичерпних невідновлюваних ресурсів лежить у площині дискусії.

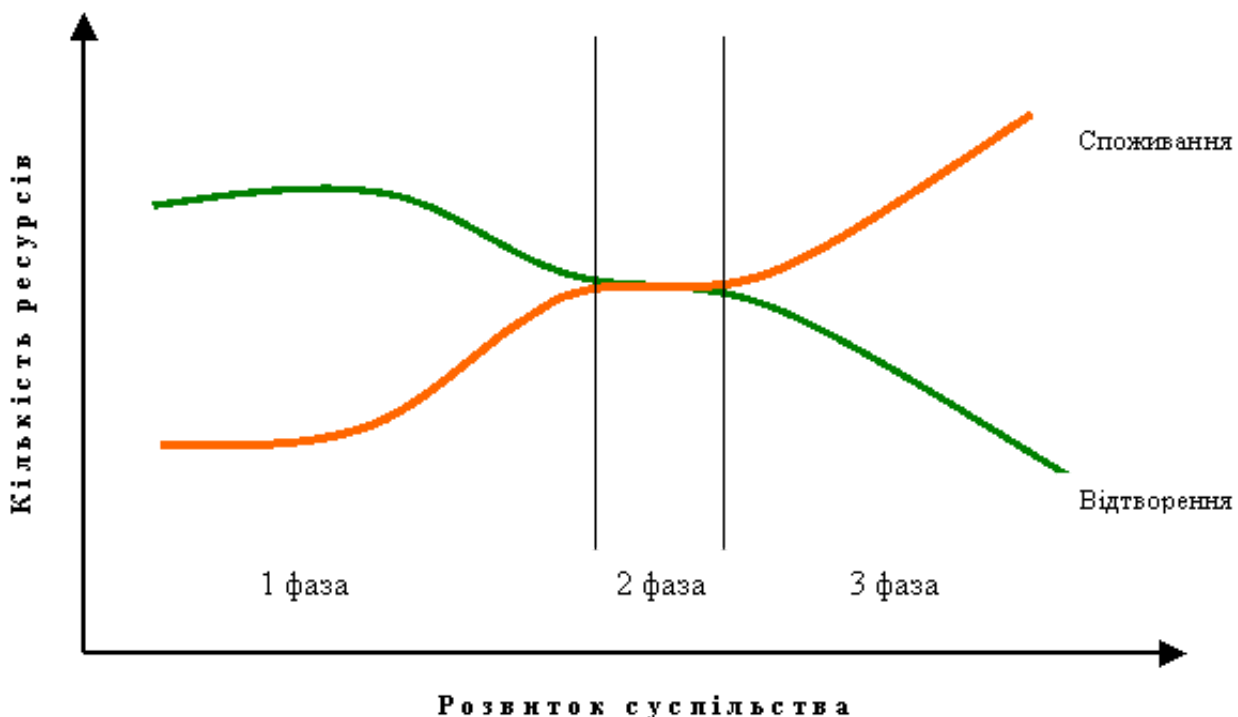


Рис. 1 Етапи розвитку суспільства за використанням ресурсів.

Для реалізації програми сталого економічного розвитку необхідним є збалансувати споживання в межах відтворювальних можливостей. Слід зауважити, що порушення рівноваги в навколишньому природному середовищі призводить до різкого зменшення можливостей самовідтворення, отже, головну увагу потрібно акцентувати на

збільшенні споживання невичерпних ресурсів та пошуку альтернативних джерел енергетичних ресурсів. Теоретично збалансування можна досягти і за рахунок зменшення споживання, тобто шляхом добровільного скорочення населення та зменшення особистого споживання, але чи готове до цього світове співтовариство, і яким чином це може бути вирішено. Однак, якщо людина не вирішить проблему співіснування в гармонії із природою, то остання сама відреагує подібно до наведеного прикладу з оленями.

## 2 РОЛЬ ЛЮДИНИ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА РЕАЛІЗАЦІЮ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Невтішним є той факт, що проблема з охорони біосфери і локальних екосистем та гармонії людини з ними, залишається на сьогоднішній день не вирішеною. Це при тому, що висунута вона була в Першій доповіді Римському клубу ще в 1972 році під назвою "Межі росту", майже відразу підтримана 16 червня 1972 року Стокгольмською Декларацією, через 10 років створена при ЮНЕСКО «Комісія по навколишньому середовищу та розвитку», у 1992 році відбулася міжнародна конференція в Ріо-де-Жанейро із прийняттям документу "Порядок денний на XXI століття" та 2002 рік – Всесвітній Саміт по сталому розвитку в Йоханесбурзі.

Тільки глибокий аналіз причин, які стоять на заваді вирішення проблеми реалізації сталого розвитку, може вказати шлях до усунення перешкод та дасть можливість рухатися вперед. За цих умов: усе що буде зроблено в напрямку впровадження концепції, навіть якщо мети і не буде досягнуто, слід розцінювати як позитивні зрушення.

Серед головних причин, які стоять на шляху реалізації «Декларації Ріо», можна відмітити:

- відсутність тісної співпраці науковців та управлінців;
- неспроможність ринкового механізму;
- незаінтересованість урядів у реалізації концепції;
- нескоординованість дій різних гілок влади;
- відсутність достатньої нормативно-законодавчої бази з реалізації сталого розвитку;
- недосконалість організаційно-економічних механізмів забезпечення сталого розвитку;
- низький рівень екологічної свідомості людей як суб'єктів і об'єктів управління, тощо.

Важливо відмітити, і те, що навіть плідна праця науковців різних рівнів та напрямів не в змозі змінити ситуацію на краще, оскільки вони відірвані від управління державою та формування законодавчих актів, а ринок підпорядкований законам бізнесу, де основним мотиваційним фактором є прибуток. Впровадження додаткових заходів, зокрема, у сфері охорони навколишнього середовища негативно вплине на собівартість, тому сподіватися на добровільну підтримку сталого розвитку виробничою сферою теж не можна. Ринок може позитивно реагувати на реалізацію концепції тільки за умови, коли для нього будуть розроблені організаційно-економічні механізми, створені економічні стимули та діюча нормативно-правова база, підсилена жорстким контролем з боку як держави, так і органів місцевого самоврядування.

Головним стимулюючим фактором реалізації концепції сталого розвитку, на думку автора, є підвищення рівня свідомості як пересічних громадян, бізнесменів, державних управлінців усіх рангів, так і законотворчих осіб, які на сьогодні ще не в повній мірі розуміють проблему та можливі наслідки антропогенного навантаження на довкілля. Зміна світогляду, менталітету, життєвих пріоритетів дасть змогу вирішити низку питань по збереженню екосистем на всіх рівнях, починаючи з окремої особи, де закладені чималі резерви з економії енергетичних ресурсів та зменшенні негативного навантаження на довкілля. Вплив на свідомість людей можливий при всебічному пропагуванні суспільної та екологічної свідомості, здорового способу життя та справжніх життєвих цінностей усіма можливими засобами, але при дієвому законодавчому забезпеченні, яке повинно передбачити застосування жорстких мір до порушників [4, с. 31-40].

Основний тягар з вирішення питань реалізації концепції сталого розвитку має взяти на себе держава, яка при підтримці науки та громадськості, повинна застосувати всі важелі управління: економічні, правові, адміністративні та специфічні, і протистояти при цьому негативним факторам ринкового та індустріального розвитку. Слід відмітити, що реалізувати концепцію в окремо взятій країні чи регіоні проблематично, вона потребує вирішення на глобальному рівні, адже необхідно змінити економічні принципи, і пріоритети, встановити «єдині правила гри» для суб'єктів економічної діяльності та перейти з політики економічного зростання до політики гармонійного, збалансованого, екологічнобезпечного розвитку.

На завершення, спробуємо виокремити сприятливі й несприятливі чинники реалізації стратегії сталого розвитку в Українських Карпатах (табл. 1).

**Таблиця 1** Фактори впливу на реалізацію концепції сталого (стійкого) розвитку в Українських Карпатах

Сприятливі фактори	Несприятливі фактори
<ul style="list-style-type: none"> <li>• розуміння науковцями краю необхідності впровадження сталого розвитку (<i>активний</i>)</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• розбалансованість економічного розвитку;</li> <li>• енерго-, ресурсозатратне та екологічнонебезпечне</li> </ul>

<p><i>фактор</i>);</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• сприятливі природні умови для розвитку екологічного землеробства та рекреації (<i>пасивний фактор</i>).</li> </ul>	<p>виробництво;</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• недосконалість нормативно-правового забезпечення;</li> <li>• несприятлива політична ситуація;</li> <li>• низький рівень екологічної свідомості суспільства на всіх рівнях;</li> <li>• недосконалий механізм реалізації концепції сталого розвитку;</li> <li>• подальша деградація ресурсної бази та природного середовища;</li> <li>• низька ефективність екологічних служб та інші.</li> </ul>
--	--

Аналіз сприятливих і несприятливих факторів наведених у таблиці дає змогу зробити висновок, що реалізація стратегії сталого розвитку можлива лише при усуненні негативних чинників і докладанні до цього спільних зусиль науки, влади, бізнесу та всього суспільства.

## ВИСНОВКИ

Роль людини як політика, управлінця, суб'єкта економічної діяльності й насамкінець громадянина, необхідно розглядати та реалізовувати як потужний фактор впливу зі створення умов для реалізації концепції «сталого розвитку» як у регіонах, так і в Україні в цілому. При цьому, Українські Карпати, урахувавши екологічний потенціал регіонів, повинні стати територіальним базисом, мобілізувати людський ресурс, і взяти на себе роль лідера, а пропагування екологічної та соціальної культури, істинних життєвих цінностей і пріоритетів, свідомого заощадження ресурсів призведе до формування, і забезпечення гармонійного та самодостатнього розвитку суспільства якому не будуть загрожувати апокаліпсичні картини майбутнього.

## ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат [Електронний ресурс]. - Режим доступу: [http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=998\\_164](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=998_164).
2. Прадун В. П. Сталий розвиток регіональних агропромислових комплексів / В. П. Прадун / НАН України. Об'єдн. ін.-т економіки; відп. ред. В. М. Трегобчук. – Київ, 2005. – 256 с.
3. Пономаренко В. "Проблема 2033" [Електронний ресурс] / В. Пономаренко. – Режим доступу: <http://www.apocalipsys.org.ua/2008/09/06/lyudi-i-oleni-budem-li-my-umnee/>.
4. Трегобчук В. М. Концепція сталого розвитку для України / В. М. Трегобчук // Вісник НАН України. — 2002. — №2. — С. 31-40.

---

**Газуда М.В., к.е.н.**, доцент кафедри економіки менеджменту та маркетингу Ужгородського Національного університету, тел. (0506726343), e-mail: [mishagazuda@gmail.com](mailto:mishagazuda@gmail.com)